
Міжнародне право

УДК 349.9

DOI 10.33244/2617-4154.4(17).2024.268-281

М. Ф. Анісімова,

канд. юрид. наук, канд. іст. наук, доцент

e-mail: anis-m@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-0585-1491;

В. П. Кононенко,

д-р юрид. наук, доцент,

Державний податковий університет

e-mail: v.kononenko@karazin.ua

ORCID ID 0000-0002-6461-7072

МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, НАЯВНІ ПРОБЛЕМИ ТА РЕАКЦІЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ

У статті досліджено питання трансформації змісту поняття та стану міжнародної екологічної безпеки з огляду на критичні умови, в яких Україна перебуває вже третій рік поспіль з моменту початку агресивної гібридної війни Росії проти неї. Здійснено аналіз наявних проблем з її забезпеченням, пов'язаних зі збільшенням на порядок у сучасних умовах руйнівного впливу на навколишнє природне середовище за рахунок різкої зміни параметрів довкілля у зв'язку з критичною кількістю чинників впливу, активізованих війною, та проведено пошук механізмів їх вирішення. Розглянуто реакцію світової спільноти на ці проблеми та наголошено на необхідності консолідації зусиль у напрямі формування міжнародної екологічної безпеки з опорою на принципи запобігання шкоди НПС у потенційному джерелі шкоди та обережності, а також із застосуванням підходу «забруднювач платить» для врятування людства від глобальних екологічних загроз.

Обґрунтовано думку про доцільність вивчення досвіду та результатів роботи одного з міжнародних судів *ad hoc* – Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та висловлено переконання у важливості продовження досліджень зазначеної сфери правового регулювання з метою забезпечення успішного післявоєнного відновлення України.

Ключові слова: екологічна безпека, міжнародна екологічна безпека, навколишнє природне середовище, різка зміна (погіршення) параметрів довкілля зумовлена критичною кількістю чинників впливу, активізованих війною, глобальні екологічні загрози людству, суттєве збільшення руйнівного впливу на навколишнє природне середовище в умовах гібридної війни росії проти України, базовий правовий принцип невідворотності покарання за будь-яке скоєне правопорушення, галузеві принципи міжнародної екологічної безпеки, принцип запобігання шкоди навколишньому середовищу в потенційному джерелі шкоди, принцип сталого розвитку, принцип обережності, підхід «забруднювач платить», закон еволюційно-екологічної безповоротності, механізми забезпечення міжнародної екологічної безпеки, консолідація зусиль представників різних країн світу щодо збереження довкілля, необхідність криміналізації злочину екоциду.

Метою статті є вивчення питання трансформації змісту поняття та стану міжнародної екологічної безпеки з огляду на критичні умови, в яких Україна перебуває вже третій рік поспіль з моменту початку агресивної гібридної війни росії проти неї, наявних проблем з її забезпеченням, реакцією світової спільноти на них та пошук механізмів їх вирішення.

Постановка проблеми. У XXI ст. екологічна складова стала важливою та невід'ємною частиною світової політики внаслідок того, що людство щоденно стикається з екологічними проблемами, які можуть нести за собою непередбачувані наслідки у вигляді багатьох екологічних катаклізмів, серед яких: забруднення атмосферного повітря, скорочення площі тропічних лісів, зміна клімату, опустелення, нестача питної води, накопичення великої кількості промислових і побутових відходів, зникнення багатьох видів тваринного та рослинного світу тощо. Збройні конфлікти, тим більше такі масштабні, як сучасні гібридні війни, лише посилюють ці та інші глобальні екологічні проблеми, бо їх наслідками, крім великих людських та матеріальних втрат, найчастіше стають серйозні порушення і навіть руйнування природної рівноваги між різними об'єктами навколишнього природного середовища (далі – НПС). А у ще більш широкому розумінні – порушення екологічних прав (насамперед, створення загроз життю та здоров'ю) не тільки населення країн-учасниць конфлікту, а й усього людства [1].

В умовах агресивної війни рф проти України випадки негативного впливу вторгнення російських військ на довкілля нашої країни стали настільки чисельними й небезпечними за своїми наслідками [2], що їх катастрофічні масштаби для екологічної безпеки України вже наразі цілком очевидні не лише для фахівців, що займаються захистом НПС, а й для пересічних громадян, небайдужих до стану свого здоров'я і середовища свого існування як ключової умови його підтримання [3].

Зважаючи на це, важко заперечувати, що вивчення питання трансформації змісту поняття та стану міжнародної екологічної безпеки в умовах гібридної війни росії проти України, наявних проблем з її забезпеченням та реакцією світової спільноти на них є актуальним як ніколи, бо руйнівний вплив такої масштабної та тривалої війни на навколишнє природне середовище в сучасних умовах збільшується на порядок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна проблематика загалом вже доволі тривалий час турбує українське суспільство й вивчається представниками різних соціальних груп, верств населення і фахівцями різних галузей знань. В усьому розмаїтті численних досліджень на екологічну проблематику нас цікавлять насамперед профільні публікації, зокрема, праці таких науковців, як О. Білорус, О. Васюта, А. Гальчинський, З. Герасимчук, Б. Губський, М. Долішній, Г. Обиход, А. Філіпенко, О. Чумаченко, В. Шевчук та ін., які досліджували питання масштабів антропогенного впливу на біосферу та посилення екологічних ризиків функціонування економічних і політичних систем. Інші українські науковці присвятили свої праці проблематиці реформування екологічного законодавства: В. І. Андрейцев, Д. В. Бусуйок, М. Я. Ващишин, А. П. Гетьман, П. О. Гвоздик, М. А. Дейнега, В. М. Єрмоленко, Р. С. Кірін, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, Н. Р. Кобецька, О. М. Ковтун, В. В. Костицький, П. Ф. Кулинич, Т. В. Лісова, В. І. Лозо, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, Ю. С. Петлюк, А. К. Соколова, О. О. Статівка, Н. І. Титова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга та ін.

Маємо визнати, що в ланцюжку численних публікацій на екологічну тематику кількість тих, які наголошують на негативному впливі військової діяльності (й безпосередньо тривалої гібридної війни) на довкілля України та світу загалом, достатня. Водночас це переважно малоформатні праці здебільшого публіцистичного характеру, а питома вага ґрунтовних фахових робіт серед них незіставно менша. З огляду на це не буде перебільшенням сказати, що наразі відчувається брак таких наукових розвідок, особливо стосовно питань міжнародної екологічної безпеки та механізмів її забезпечення. Саме це й зумовлює необхідність здійснення подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ під впливом науково-технічної революції та процесу глобалізації став єдиним і взаємопов'язаним, тому для екологічних проблем вже давно ніяких кордонів не існує. Це неодноразово підтверджено такими масштабними екокатастрофами, як аварія 1986 року на Чорнобильській і 2011 року на Фукусімській АЕС та ін. Ці події зайвий раз засвідчили, що глобальні завдання раціонального використання природних ресурсів, науково-технічних програм, інформаційного обміну, екологічного стану й безпеки потребують спільної та узгодженої діяльності багатьох держав. А від вдалого їх вирішення на всіх рівнях залежить подальше існування людства.

Універсальний характер глобалізації відображає не лише наростаючу взаємозалежність держав у вирішенні загальних завдань, але й тісний взаємозв'язок міжнародного й національного права [4]. З огляду на це варто порівняти змістовне наповнення поняття «екологічна безпека» з точки зору підходів внутрішньодержавного та міжнародного права.

Конституція України в ст. 50 закріплює право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [5]. Поняттю «довкілля» кореспондує більш вживаний в екологічному законодавстві термін «навколишнє природне середовище» [6]. Право на безпечне НПС полягає в життєво важливій для людини потребі користуватися неспотвореним (незабрудненим, не зміненим поза межі природного балансу) навколишнім

середовищем. Наразі це право за фактом є декларативним, але з огляду на постійно зростаючу екологічну загрозу маємо визнати, що чинники, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки та рівноваги, є необхідними умовами життя людини та її права на життя.

Безпечним є довкілля, яке негативно прямо чи опосередковано не впливає на життя та здоров'я людей. Більш конкретизоване визначення цієї дефініції пов'язане з критеріями безпечності довкілля для життя і здоров'я людини, якими є встановлені в законодавчому порядку екологічні вимоги. До них, зокрема, належать нормативи екологічної безпеки, перелічені у статті 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». А ст. 50 зазначеного Закону закріплює зміст екологічної безпеки «як такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [7].

Отже, національним законодавцем екологічна безпека визначається як стан. Крім того, зазначена категорія розуміється як система заходів щодо запобігання відповідним загрозам (з її статичною складовою – сукупністю міжнародних принципів, договірних норм, документів / резолюцій міжнародних організацій, судових рішень та динамічною – у вигляді дій, спрямованих на виконання зазначених норм і рішень), а також як наукова категорія.

Екологічна безпека розглядається, зокрема (але не винятково), як:

– стан захищеності особи, суспільства, держави від потенційних або реальних загроз, що створюються наслідками шкідливого впливу на навколишнє середовище, які спричиняються повсякденним забрудненням довкілля у зв'язку з господарською, науковою і мілітарною діяльністю людини, а також у результаті стихійних лих і катастроф;

– система політичних, правових, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення захищеності НПС і життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності і загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

– запобігання існуючій загрозі значного погіршення екологічних параметрів довкілля людей і біосфери загалом, стану атмосфери, гідросфери, літосфери і ближньої космосфери, видовому складу тваринного і рослинного світу як у результаті різних видів діяльності людини, так і з природних причин.

Екологічна безпека як правова та наукова категорія розвивається у зв'язку з потребою дослідити процеси впливу природного середовища на безпеку людини, суспільства і держав, обумовлені перетворенням об'єктів природи на джерело загроз та їх наслідки, і виробити методи передбачення та усунення (запобігання, пом'якшення) екологічних загроз.

У довідковій літературі зазвичай екологічна безпека розкривається в трьох сенсах, що об'єднуються ідеєю збереження людини: 1) забезпечення гарантії запобігання екологічно значущих катастроф і аварій у результаті сукупності певних дій; 2) ступінь відповідності існуючих або передбачуваних екологічних умов завданням збереження здоров'я населення; 3) комплекс станів, явищ і дій, що забезпечує екологічний баланс на Землі на тому рівні, до якого без значних втрат може адаптуватися людство.

Як бачимо, йдеться не про якийсь ідеальний стан, а лише про настільки прийнятний його рівень, який ще дає змогу людині адаптуватися до нього, тобто, фактично, це таке НПС, у якому ми можемо вижити.

Цілком очевидним на сьогодні є той факт, що вирішення питань екологічної безпеки в рамках окремо взятої держави може мати тільки обмежений ефект. Як наслідок, держави поставлені перед необхідністю співпрацювати задля досягнення стану більш-менш стабільної екологічної рівноваги. Звідси доцільно розібратися зі змістом поняття «міжнародна екологічна безпека».

Насамперед зауважимо, що нагальна потреба співробітництва держав щодо захисту НПС зафіксована у вигляді одного з основних принципів міжнародного права, як у Статуті ООН [8], так і в іншому фундаментальному багатосторонньому договорі – Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН [9].

Надалі формування в політичних еліт країн розуміння того, що людству для його здорового майбутнього потрібна економіка, яка б не руйнувала навколишнє середовище, призвело до створення 1972 року Програми ООН з довкілля (далі – ЮНЕП) [10], що визначила конкретні напрями співпраці держав у галузі захисту НПС. Ця діяльність була продовжена Конференцією ООН з проблем охорони навколишнього середовища та розвитку 1992 р. у Ріо-де-Жанейро [11]. Цей представницький форум надав нового поштовху міжнародному співробітництву у вирішенні екологічних проблем, що постали перед людством. На ньому було прийнято ряд важливих документів, а саме: Порядок денний на XXI сторіччя, Конвенція ООН про зміну клімату, Конвенція про біорізноманіття, досягнуті інші домовленості з проблем охорони довкілля. Висновки зустрічі в Ріо засвідчили, що нині неможливо розглядати соціально-економічний розвиток, не пов'язуючи його з охороною навколишнього середовища.

Зазначені висновки знайшли свій розвиток у новій доповіді Програми розвитку ООН про людський розвиток (далі – ПРООН), де зазначено, що попередній шлях накопичення багатств і досягнення високого рівня розвитку за рахунок нещадної експлуатації навколишнього середовища, раніше притаманний багатьом країнам світу, не є прийнятним у сучасних умовах. Автори доповіді наголошують, що вступ людей і планети в абсолютно нову геологічну епоху – антропоцен (тобто епоху, коли людина стала основним двигуном змін НПС) – вимагає від усіх країн перегляду своїх засобів до прогресу і відмови від надмірної експлуатації природи.

Саме тому міжнародну екологічну безпеку в розумінні міждержавної галузі є сенс розглядати як безпеку колективну, тобто таку організацію міждержавних відносин, згідно з якою її учасники бачать стан нормального розвитку і захищеності від загроз своїх країн як спільний і взаємозалежний. Вона забезпечується комплексом заходів членів міжнародного співтовариства взагалі або окремого регіону, здійснюваних ними з метою запобігання й усунення загрози.

У раціональному використанні природних ресурсів зацікавлена вся світова спільнота, бо цілком очевидно, що охорона НПС зусиллями окремих держав не просто малоефективна, а практично – марна, оскільки масштаб вирішення глобальних

екологічних проблем, не співставний з можливостями (потенціалом) окремих, навіть найбільш розвинутих країн світу. У сучасній доктрині міжнародного права виділяють три основні напрями міжнародно-правового регулювання цієї сфери міжнародних відносин: 1) обмеження шкідливого антропогенного впливу на навколишнє середовище; 2) забезпечення сталого розвитку людства через установлення раціонального режиму природокористування та 3) міжнародне екологічне співробітництво.

Варто зауважити, що в міжнародному праві немає єдиного комплексного нормативного акта, який би вирішував питання забезпечення екологічної безпеки. Це зумовило появу різноманітних наукових підходів до її міжнародно-правового визначення, які можна охарактеризувати як «вузький» та «широкий». У межах першого заходами із забезпечення екологічної безпеки визнаються лише ті, які здійснюються в разі промислових аварій (наприклад, у Конвенції ООН про транскордонний вплив промислових аварій від 17 березня 1992 року). З позиції «широкого» підходу міжнародна екологічна безпека визначається як стан міжнародних відносин, що забезпечує на глобальному та регіональному рівнях захищеність людини, умов її життєдіяльності, всіх елементів екосистеми Землі від будь-яких шкідливих впливів природного та антропогенного походження, для забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього та прийдешніх поколінь.

Зважаючи на це, до джерел міжнародно-правового забезпечення екологічної безпеки належать міжнародні угоди, які встановлюють вимоги щодо: 1) безпечного користування природними ресурсами світового значення; 2) конкретних видів екологічно небезпечної діяльності (вони стосуються: а) екологічної безпеки у військовій сфері; б) регулювання діяльності, пов'язаної з генетично модифікованими організмами; в) екологічної безпеки під час перевезення небезпечних вантажів; г) ядерної та радіаційної безпеки; д) екологічної безпеки промислових об'єктів); 3) якими запроваджуються механізми забезпечення екологічної безпеки.

За загальним правилом, безпека розуміється як стан відповідної системи, що забезпечує її стійкість у разі впливу різних загроз, а також гарантує її розвиток і здатність до самозбереження і природного відтворення. У тлумачних словниках термін «безпека» зазвичай визначається як стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від неї, а також є збереженість, надійність. Це дає змогу запропонувати такий зміст дефініції: *екологічна безпека – це стан захищеності природного середовища і життєво важливих інтересів людини від негативного впливу природного і техногенного характеру, а також їх наслідків і здатність до самозбереження й природного відтворення.*

Але якщо розглядати міжнародну екологічну безпеку як стан, то треба визнати, що фактично вона є фікцією. І пояснюється це такими двома причинами. По-перше, з урахуванням все більш стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, виснаження природних ресурсів та забруднення усіх природних сфер екологічна ситуація у світі перманентно погіршується. По-друге, категорія «стан», хоча й виглядає як дещо статичне, насправді такою не є. На думку А. П. Ладанюка [12], стан – це миттєва оцінка або фаза розвитку системи, а сама система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, уособлена від НПС, яка взаємодіє з цим середовищем як єдине ціле. Тож підкреслимо,

що стан безпеки цінний не тільки (і не стільки) фактом його досягнення, а насамперед стабільністю, тобто його тривалим існуванням у часі.

Так, з урахуванням зазначеного запропонуємо таке визначення поняття: *міжнародна екологічна безпека – це стабільний стан максимально можливого уповільнення погіршення екологічного становища Землі, який прагне підтримувати міжнародне співтовариство*. Такий стан у сучасних умовах сьогодення – недосяжний, він важливий як мета, здійснення якої забезпечує максимально повільне погіршення екологічної ситуації. А вказане прагнення не є пасивним сподіванням на позитивне вирішення проблеми.

Після короткого порівняльного аналізу змісту базових дефініцій вважаємо за необхідне задля виявлення наявних проблем із забезпеченням міжнародної екобезпеки в сучасний період активних бойових дій між росією та Україною обміркувати **важливість кореляції питання війни та міжнародної екологічної безпеки в контексті взаємодії зі світовою спільнотою**.

Будь-яка війна завжди призводить до неймовірних та непоправних страждань. Насамперед це стосується населення потерпілої країни, чії люди масово втрачають здоров'я, родини, друзів, домівки, а в найгіршому випадку – гинуть. Але сучасні війни суттєво відрізняються від усіх попередніх, які людство вже неодноразово пережило за свою історію, бо вони стали гібридними, тобто набули рис, уявити які собі ще чверть століття тому не могла переважна більшість людей планети. І це суттєво підвищує їх небезпеку не тільки через застосування нових видів зброї масового знищення, а ще через неспівставні з попередніми війнами масштабні руйнівні наслідки як для населення і матеріальних ресурсів самих воюючих країн, так і для всього людства, бо під час бойових дій руйнації зазнає довкілля. Недарма його називають мовчазною жертвою війни.

Методи, які російські агресори застосовують під час війни проти нашої держави, однозначно демонструють, що ключовою метою їх дій є знищення України та її народу й перетворення нашої державної території на непридатний для життя простір. Тактика «випаленої землі», до якої вдаються росіяни в Україні, дає всі підстави для оцінки їх дій, як умисно вчинених екологічних злочинів. Не будемо тут наводити довгий ланцюг статистичних даних, що красномовно засвідчують неймовірні обсяги завданої довкіллю шкоди, бо вважаємо це зайвим унаслідок цілковитої очевидності наявних фактів. А для тих, кому цікава чи потрібна така статистика, запропонуємо декілька посилань, де вони знайдуть потрібну інформацію [13].

Наразі нагадаємо, що в доктрині міжнародного права існує класифікація протиправних дій за ступенем тяжкості, згідно з якою до міжнародних злочинів віднесені геноцид, злочини проти людства, агресія й воєнні злочини. Як бачимо, в цьому переліку відсутній злочин екоциду, і це є одна з тих наявних проблем сучасного міжнародного права, що створює перешкоди для притягнення РФ до кримінальної відповідальності за екоцид в Україні. Звідси зрозуміло, чому широкі кола українського суспільства, серед яких і державні посадовці, і працівники правоохоронних органів, і юристи-практики, і юристи-науковці, і представники громадянського суспільства, вважають своїм завданням

розширити цей список, доповнивши його ще й таким злочином, як *екоцид* – *масове знищення рослинного чи тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення дій, які можуть спричинити екологічну катастрофу*.

Згадана ініціатива знайшла дієву підтримку серед наших найближчих сусідів – країн-членів Європейського Союзу. На пленарному засіданні Організації Соціально-економічний комітет закликав ЄС задокументувати та оцінити наслідки вторгнення росії в Україну на довкілля, щоб притягнути рф до кримінальної відповідальності за злочин екоциду під час вторгнення в Україну і сприяти справедливому повоєнному оновленню навколишнього середовища [14]. Проте ми переконані, що це не повинно стати для нас приводом для заспокоєння, бо, як зазначають громадські активісти, наприклад, **Керівник Міжнародної моніторингової групи з питань впливу війни на клімат Леннард де Клерк**, що постійно бере участь у роботі Міжнародної Кліматичної конференції ООН зі змін клімату (COP), яка проводиться щороку з метою «звірити годинники» в прогресі вирішення кліматичних проблем, «жодна сторона на цій конференції не розглядала впливу війни і конфлікту на клімат» [15]. Це – найкращий доказ того, що українській дипломатії, так само як і представникам громадянського суспільства, на міжнародній арені ще є кого переконувати й залучати в лави своїх союзників, щоб наблизити реалізацію поставленої мети щодо покарання міжнародних злочинців і відновлення історичної справедливості.

Є ще один важливий аспект досліджуваного питання, вартий того, щоб вивчити його глибше. Йдеться про втілення в життя базового правового принципу – невідворотності покарання за будь-яке скоєне правопорушення, тим більше за міжнародний злочин. Він є одним зі стовпів підтримання правопорядку й забезпечення виконання зобов'язань як у національному, так і в міжнародному праві. А ще він тісно пов'язаний із питанням юрисдикції судових інституцій. Відомо, що Міжнародні суди, як один з видів механізмів підтримання світового правопорядку, можуть функціонувати як на постійній основі, так і в форматі *ad hoc*. Одним з таких судів *ad hoc* став Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (далі – МТКЮ), який був створений Радою Безпеки ООН на основі прийнятої нею у травні 1993 року резолюції № 827, ініціатором якої виступила Франція [16].

Причиною цьому стала жорстокість війни, що спалахнула між республіками колишньої єдиної федеративної європейської держави Югославії – Боснією, Герцеговиною, Сербією та Хорватією. Та війна відзначилася чисельними воєнними злочинами та злочинами проти людства, серед яких були й такі найстрашніші, як геноцид, яких людство не знало з часів Другої світової війни. Не занурюючись у подробиці роботи МТКЮ, зазначимо тільки одну з унікальних рис цього Суду *ad hoc*. На ньому вперше у світовій історії перед судом постав колишній президент країни – Слободан Мілошевич.

Для українців досвід та результати роботи цього міжнародного суду цікаві й корисні насамперед тому, що наша держава наразі збирає докази воєнних злочинів росіян, а також наполягає на створенні окремого Спеціального міжнародного трибуналу для притягнення Путіна та вищих посадовців росії до відповідальності за агресію [17]. (А за вдалої та наполегливо-скрупульозної роботи юристів, можливо, і за екоцид).

Зважаючи на це, дуже важливо вже сьогодні (задовго до того, як перед судом постануть перші російські воєнні злочинці) для України як держави, її представників, а також постраждалих громадян, що будуть учасниками майбутнього судового процесу, не просто уявляти, як усе відбувалося, а отримати чітке розуміння процесуальних особливостей з метою уникнення прикрих процедурних помилок. Бо їх ціною, як свідчить практика роботи міжнародних трибуналів, стає можливість уникнення відповідальності для воєнних злочинців.

Солідарність і підтримка, яку проявляють щодо України більшість країн світу, як у її боротьбі проти агресора, так і стосовно прагнення забезпечити невідворотність покарання за міжнародні злочини [18], додає впевненості, що ідея створення Спеціального трибуналу буде реалізована на практиці. Але допоки це ще не стало фактом нашого життя, варто не марнувати часу й вивчити спадок Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, щоб зрозуміти, як цією спадщиною може і повинна скористатися Україна. Тут важливо не мати зайвих ілюзій, щоб на фініші не мати прикрих розчарувань.

Отже, наголосимо, що історія діяльності Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії заслуговує на її детальне вивчення як сучасної моделі підготовки і проведення одного зі складних і повчальних процесів відправлення міжнародного правосуддя. Україні доцільно скурпульозно вивчити спадок МТКЮ. Це важливо в контексті якісної підготовки процесуальної документації з метою формування переконливої доказової бази для убезпечення від можливості уникнення відповідальності деякими злочинцями на підставі браку доказів їх провини. Не меншого значення така робота має й в аспекті турботи про психологічне здоров'я нації та підтримання належного рівня правосвідомості у травмованих війною громадян України, а також для формування адекватного ставлення до специфіки міжнародного правосуддя й загалом міжнародного права.

Висновки. Отже, під час проведеного дослідження встановлено, що змістовне наповнення понять «екологічна безпека» та «міжнародна екологічна безпека» не є тотожним, хоча й має спільні складові, які живляться зростаючою взаємозалежністю держав у вирішенні загальних завдань, що постають перед людством в епоху глобалізації та зміцнюються тісним взаємозв'язком міжнародного й національного права. Крім того, визначено, що руйнівний вплив на навколишнє природне середовище в сучасних умовах збільшується на порядок за рахунок різкої зміни параметрів довкілля у зв'язку з критичною кількістю чинників впливу, тим більше в умовах такої масштабної та тривалої війни. З урахуванням цього під час оцінювання екологічного стану та його критичності, варто мати на увазі закон еволюційно-екологічної безповоротності сутність якого виражається формулою: екосистема, що втратила частину своїх елементів, не може повернутися в первинний стан. З огляду на зазначені чинники видається, що врятувати людство від глобальних екологічних загроз можливо за умов консолідації зусиль у напрямі формування міжнародної екологічної безпеки з опорою на принципи запобігання шкоди НПС в потенційному джерелі шкоди та обережності, а також із застосуванням підходу «забруднювач платить» за спрямування світової економічної спільноти до нових вимірів благополуччя та добробуту. Крім того, вбачаємо за

доцільне консолідованими зусиллями представників різних країн світу продовжити роботу, спрямовану на розширення переліку міжнародних злочинів за рахунок криміналізації злочину екоциду та внесення відповідних змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Такий крок розширить можливість проведення переслідувань за шкоду довкіллю поза межами контексту війни, теоретично дозволивши притягнути до відповідальності винних осіб за таку шкоду, як забруднення морів через розливи нафти, рубка лісів, забруднення ґрунту і повітря в колосальних масштабах. Вважаємо за потрібне також наголосити на важливості продовження досліджень зазначеної сфери правового регулювання з метою забезпечення успішного післявоєнного відновлення довкілля України та поліпшення екологічного стану НПС у світі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постконфліктні екологічні оцінки, підготовані Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) в таких контекстах як Афганістан, Кот-д'Івуа р, Судан та Сектор Гази; Про вплив екологічної шкоди на цивільне населення в умовах збройного конфлікту : Рада Безпеки ООН, Захист цивільного населення у збройному конфлікті; доповідь Генерального секретаря, UN Doc. S/2020/366, 6 травня 2020 р., с. 11; та ICRC, When Rain Turns to Dust: Understanding and Responding to the Combined Impact of Armed Conflicts and the Climate and Environment Crisis on People's Lives [МКЧХ, Коли дощ перетворюється на пил: розуміння і реагування на комбінований вплив збройних конфліктів і кліматичної та екологічної кризи на життя людей], ICRC, Geneva, 2020.

2. Збитки довкіллю від війни. URL : <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/>

3. Чорна вода, запах гнилі й мертва риба: до Києва Десною прямує отрута, яку росіяни злили в річку Сейм ще на своїй території. URL : <https://kiev.informator.ua/uk/chorna-voda-zapah-gnili-y-mertva-riba-do-kiyeva-desnoyu-pryamuye-otruta-yaku-rsosiyanizlili-v-richku-seym-shche-na-svojiy-teritoriji> ; Брудна пляма в Десні: до Києва дійде лише за чотири дні, а на ліквідацію наслідків підуть роки. URL : <https://kiev.informator.ua/uk/brudna-plyama-v-desni-do-kiyeva-diyde-lishe-za-chotiri-dni-a-na-likvidaciyu-naslidkiv-ridut-roki> ; Недопалки чи робота ППО – влада плутається в причинах пожеж, що перетворили Київ на найбрудніше місто світу. URL : <https://kiev.informator.ua/uk/nedopalki-chi-robota-ppo-vlada-plutayetsya-v-prichinah-pozhezh-shcho-peretvorili-kijiv-na-naybrudnishe-misto-svitu>

4. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса : Фенікс, 2018. С. 23.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. С. 381.

7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

8. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. Київ : Департамент громадської інформації ООН, 2008. URL : https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9
9. Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН. Прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24.10.1970. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/140050__140050
10. Програма ООН з довкілля. URL : <https://intent.press/publications/world/2022/mizhнародni-organizaciyi-programa-oon-z-dovkillya/>
11. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку від 03.06.1992. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU92340>
12. Ладанюк А. П. Основи системного аналізу : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 176 с. URL : <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/485>
13. ООН попереджає про токсичні наслідки для екології України та регіону. URL : <http://surl.li/plptrb> ; Екоцид: 10 наслідків війни росії проти України для довкілля. URL : <https://rubryka.com/article/naslidky-viiny-dlia-dovkillia/> ; Екологічні наслідки війни Росії в Україні. Огляд за березень 2024 року. URL : <https://uwecworkgroup.info/uk/environmental-consequences-of-russias-war-in-ukraine-review-march-2024/>
14. У Євросоюзі вимагають притягти РФ до кримінальної відповідальності за екоцид в Україні. URL : <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ekocid-v-ukrajini-u-yevrosoyuzi-vimagayut-prityagti-rf-do-vidpovidalnosti-ostanni-novini-50322593.html>
15. Ставитися до СОП як до простої конференції зі зміни клімату – самогубна політика. Підсумки дискусії в рамках Екологічної ініціативи ЕРАІУ. URL : <https://www.irf.ua/yak-zmusyty-rsyyu-platyty-za-zavdanu-shkodu-dovkilliyu-v-ukrayini-pidsumky-ekodyskusiyi/>
16. Резолюція 827 (1993) Ради Безпеки ООН від 25 травня 1993р. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/168072__168072
17. Провідні юристи світу закликали створити міжнародний трибунал, щоб судити керівництво Росії. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/931524.html>
18. Покарання за агресію РФ: в ОП кажуть, що вже 38 країн працюють над механізмом трибуналу. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trybunal-smyrnov/32445155.html>

REFERENCES

1. Post-conflict environmental assessments prepared by the United Nations Environment Program (UNEP) in such contexts as Afghanistan, Côte d'Ivoire, Sudan and the Gaza Strip; On the impact of environmental damage on civilians in armed conflict, see: UN Security Council, Protection of Civilians in Armed Conflict: Report of the Secretary-General, UN Doc. S/2020/366, May 6, 2020, p. 11; and ICRC, When Rain Turns to Dust: Understanding and Responding to the Combined Impact of Armed Conflicts and the Climate and Environment Crisis on People's Lives on human life], ICRC, Geneva, 2020.

Анісімова М. Ф., Кононенко В. П. Міжнародна екологічна безпека в умовах агресивної війни росії проти України: поняття, наявні проблеми та реакція світової спільноти

2. Environmental damage from war. URL : <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkilliyu-vid-vijny/>

3. For more details, see: Black water, the smell of rot and dead fish: the poison that the Russians poured into the Seim River on their territory is heading to Kyiv via Desna. URL : <https://kiev.informator.ua/uk/chorna-voda-zapah-gnili-y-mertva-riba-do-kiyeva-desnoyu-pryamuye-otruta-yaku-rosiyani-zlili-v-richku-seym-shche-na-svojij-teritoriji> ; The dirty spot in Desna: it will reach Kyiv in just four days, and it will take years to eliminate the consequences. URL : <https://kiev.informator.ua/uk/brudna-plyama-v-desni-do-kiyeva-diydelishe-za-chotiri-dni-a-na-likvidaciyu-naslidkiv-pidut-roki> ; Arsonists or the work of air defense - the authorities are confused about the causes of the fires that turned Kyiv into the dirtiest city in the world. URL : <https://kiev.informator.ua/uk/nedopalki-chi-roboty-ppo-vlada-plutayetsya-v-prichinah-pozhezh-shcho-peretvorili-kijiv-na-naybrudnishe-misto-svitu>

4. Syroid T. L. International public law : a textbook. Odesa : Phoenix, 2018. P. 23.

5. Constitution of Ukraine : Law of 28.06.1996 No. 254k/96-BP. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

6. Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary / editor : V. Ya. Tatsii (chief editor), O. V. Petryshyn (deputy secretary), Yu. G. Barabash and others. ; National Acad. rights of Sciences of Ukraine. 2nd ed., revised. and added. Kh. : Pravo, 2011. P. 381.

7. On environmental protection : Law of Ukraine dated 25.06.1991 No. 1264-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

8. Charter of the United Nations Organization dated 06/26/1945. Kyiv : United Nations Department of Public Information, 2008. URL : https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9

9. Declarations on the principles of international law relating to friendly relations and cooperation between states in accordance with the UN Charter. Adopted by Resolution 2625 (XXV) of the UN General Assembly dated 10/24/1970. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/140050__140050

10. United Nations Environment Program. URL : <https://intent.press/publications/world/2022/mizhnarodni-organizaciyi-programa-oon-z-dovkilliya/>

11. Declaration of Rio de Janeiro on Environment and Development dated 03.06.1992. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU92340>

12. Ladanyuk A. P. Fundamentals of system analysis: study guide. Vinnytsia : Nova kniga, 2004. 176 p. URL : <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/485>

13. The UN warns of toxic consequences for the ecology of Ukraine and the region. URL : <http://surl.li/plptrb> ; Ecocide: 10 consequences of Russia's war against Ukraine for the environment. URL : <https://rubryka.com/article/naslidky-viiny-dlia-dovkilliya/> ; Environmental consequences of Russia's war in Ukraine. March 2024 Review. URL : <https://uwecworkgroup.info/uk/environmental-consequences-of-russias-war-in-ukraine-review-march-2024/>

14. The European Union demands that the Russian Federation be held criminally responsible for ecocide in Ukraine. URL : <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ekocid-v-ukrajini-u-yevrosoyuzi-vimagayut-prityagti-rf-do-vidpovidalnosti-ostanni-novini-50322593.html>

15. Treating the COP as a simple climate change conference is a suicidal policy. Results of the discussion within the framework of the EPAIU Environmental Initiative. URL : <https://www.irf.ua/yak-zmusyty-rosiyu-platyty-za-zavdanu-shkodu-dovkillyu-v-ukrayini-pidsumky-ekodyskusiyi/>

16. Resolution 827 (1993) of the UN Security Council dated May 25, 1993. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/168072__168072

17. The world's leading lawyers called for the creation of an international tribunal to try the leadership of Russia. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/931524.html>

18. Punishment for the aggression of the Russian Federation: the OP says that 38 countries are already working on the mechanism of the tribunal. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trybunal-smyrnov/32445155.html>

M. F. ANISIMOVA, V. P. KONONENKO. INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE CONDITIONS OF RUSSIA'S AGGRESSIVE WAR AGAINST UKRAINE: CONCEPTS, EXISTING PROBLEMS AND THE WORLD COMMUNITY'S REACTION

The article examines the issue of transformation of the concept and state of international environmental security in view of the critical conditions in which Ukraine has been for the third year in a row since the beginning of Russia's aggressive hybrid war against it. An analysis of existing problems with its provision, associated with an order-of-magnitude increase in modern conditions of the destructive impact on the surrounding natural environment due to a sharp change in environmental parameters in connection with a critical number of influencing factors activated by the war, was carried out, and a search for their solution mechanisms was carried out. The reaction of the world community to these problems is considered, and the need to consolidate efforts towards the formation of international environmental security based on the principles of prevention of NPS harm in the potential source of harm and caution, as well as the application of the "polluter pays" thesis to save humanity from global environmental threats, is emphasized.

The opinion about the expediency of studying the experience and results of the work of one of the international ad hoc courts - the International Tribunal for the former Yugoslavia and conviction was expressed in the importance of continuing research in the specified sphere of legal regulation in order to ensure the successful post-war recovery of Ukraine.

Key words: *environmental safety, international environmental safety, natural environment, a sharp change (deterioration) of environmental parameters due to a critical number of influencing factors activated by war, global ecological threats to humanity, a significant increase in the destructive impact on the natural environment in the conditions of Russia's hybrid war against Ukraine, the basic legal principle of the inevitability of punishment for any committed offense, branch principles of international environmental safety, the principle*

of preventing damage to the environment at a potential source of damage, the principle of sustainable development, the precautionary principle, the "polluter pays" approach, the law of evolutionary-ecological irreversibility, mechanisms of ensuring international environmental security, consolidation of efforts of representatives of different countries of the world to preserve the environment, the need to criminalize the crime of ecocide.

Стаття надійшла до редколегії 7 жовтня 2024 року